

KSZTAŁCENIE KOMPETENCJI OBYWATELSKICH UCZNIÓW W CODZIENNEJ PRACY W SZKOLE

Przed szkołą stoi wiele wyzwań. Powinna ona otoczyć opieką młodego człowieka i wspierać go w rozwoju. Powinna także uczyć, tłumaczyć, pokazywać świat. Jednak jednym z najważniejszych zadań jest przygotowanie świadomych i odpowiedzialnych obywateli, gotowych do zaangażowania w życie społeczeństwa.

Wśród najważniejszych kompetencji należy wyróżnić:

- zdolność do efektywnego zaangażowania wraz z innymi ludźmi w działania publiczne,
- zdolność do wykazywania solidarności i zainteresowania rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami,
- krytyczna i twórcza refleksja,
- konstruktywne uczestnictwo w działaniach społeczności lokalnych i sąsiedzkich oraz procesach podejmowania decyzji na wszystkich poziomach, od lokalnego, poprzez krajowy, po europejski, szczególnie w drodze głosowania,
- pełne poszanowanie praw człowieka, w tym równości, jako podstawy demokracji, uznanie i zrozumienie różnic w systemach wartości różnych religii i grup etnicznych jako fundament pozytywnej postawy,
- wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Europy jako całości oraz do świata,
- gotowość do uczestnictwa w demokratycznym podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach,
- poczucie obowiązku,
- okazywanie zrozumienia i poszanowania wspólnych wartości, niezbędnych do zapewnienia spójności wspólnoty,
- respektowanie demokratycznych zasad,
- konstruktywne uczestnictwo w życiu społecznym,
- działalność obywatelska,
- wspieranie różnorodności i spójności społecznej i zrównoważonego rozwoju,
- gotowość poszanowania wartości i prywatności innych osób.¹

W niniejszym opracowaniu chciałabym pokazać sposoby kształtowania wybranych postaw w codziennej pracy szkoły.

¹ dr Bożena Kubiczek, *Szkoła Demokracji – Szkoła Samorządności. Kompetencje społeczne i obywatelskie uczniów i nauczycieli*, CEO

RADA UCZNIÓW – SAMORZĄD SZKOŁY

Jedną z podstaw demokratyzacji życia szkolnego jest powołanie Rady Uczniów – Samorządu Uczniowskiego, w którego skład wejdą przedstawiciele wszystkich klas w szkole. Już na poziomie klasy wybór przedstawicieli powinien odbywać się w sposób demokratyczny. Często nauczyciele chcą wybrać ich zdaniem odpowiednie osoby, a to właśnie sami uczniowie powinni w demokratycznym głosowaniu wybrać swoich reprezentantów. Jeśli skład rady zostanie powołany w inny sposób, może pozbawić uczniów przyjemności i przywileju samostanowienia o swoim przedstawicielstwie.

Oczywiście można wprowadzić pewne standardy, które wskażą oczekiwania wobec kandydatów, ale nie mogą one dotyczyć poziomu wiedzy ucznia a jedynie jego postawy zgodnej z zasadami szkolnymi. Takie standardy muszą być jednakowoż ustanowione przed podjęciem decyzji o ustanowieniu Rady Uczniów. W przeciwnym wypadku takie działanie będzie postrzegane jako ingerencja w samorząd.

Jednym z problemów w szkołach jest sposób traktowania przedstawicieli uczniów przez dyrekcję czy nauczycieli. O ile nie ma wątpliwości, że ważny głos ma Rada Rodziców, czy Rada Nauczycieli, o tyle samorząd szkolny jest traktowany jak zabawa w samorządność, której nikt nie traktuje do końca poważnie. Ot, dajmy uczniom pobawić się, sprawmy wrażenie, że ich głos jest dla nas ważny. Takie podejście może prowadzić do frustracji zaangażowanych uczniów, a w przyszłości do zniechęcenia wobec jakiegokolwiek zaangażowania społecznego. Uczniowie znakomicie wyczuwają, kiedy traktuje się ich poważnie i z szacunkiem, a kiedy lekceważy się ich zdanie mimo zachowania pozorów uważności.

Nie znaczy to jednak, że głos uczniów ma być w szkole decydujący, a wszelkie decyzje podporządkowane woli uczniów. Chodzi o specyficzny rodzaj konsultacji społecznych, które odbywają się przy okazji procedowania uchwał w państwie demokratycznym. Dyrektor powinien wysłuchać opinii Rady Uczniów na temat proponowanych zmian. Taki sposób konsultacji powoduje nie tylko poczucie zadowolenia wychowanków szkoły, ale włącza ich także w sprawy odpowiedzialności za to jak funkcjonuje szkoła, jakie panują w niej zasady. Wbrew pozorom uczniowie często dostrzegają problem, z którym trzeba się zmierzyć w szkole i chętnie angażują się w jego rozwiązanie, proponując rozwiązania, które mogą sprawić, że szersze grono społeczności szkolnej postanowi zaangażować się w tę kwestię. Uczniowie docenią fakt, że w proces decyzyjny byli zaangażowani ich reprezentanci i chętniej przyjmą ustanowione w takim trybie zasady, niż nakaz nadany z góry przed dyrekcją i nauczycielami.

Ważne, by rola Rady Uczniów nie ograniczała się do ściśle „rozrywkowej”. Oczywiście organizowanie rozmaitych imprez sprawia młodzieży dużą przyjemność i pozwala rozwinąć

kompetencje dotyczące współpracy, planowania, samodzielności. Jednak angażowanie samorządu tylko w takie przedsięwzięcia odsuwa uczniów od poczucia współodpowiedzialności za funkcjonowanie społeczności szkolnej. Samorządność to także mierzenie się z problemami, rozwiązywanie konfliktów i sztuka dyplomacji. Jeśli chcemy kształtować postawę obywatelską, nie możemy ograniczać spectrum zagadnień, gdyż będzie to powodować wypaczenie prawdziwego obrazu zaangażowania społecznego i może prowadzić do frustracji.

Aby uczniowie byli świadomi, że zaangażowanie społeczne jest odpowiedzialnym zajęciem, trzeba zadbać o regularność spotkań samorządu uczniowskiego. Rada ta powinna zbierać się co najmniej raz w miesiącu, nawet jeśli nie ma żadnych palących spraw bieżących. W ten sposób nadamy rangę działalności tego ciała oraz pokażemy, że postawa obywatelska nie może polegać wyłącznie na chwilowym zainteresowaniu wybranym tematem. Bycie przedstawicielem swojej klasy powinno wiązać się także z poczuciem obowiązku i odpowiedzialnością za podjęte działanie.

Ważnym aspektem jest także wybranie opiekuna Rady Uczniów spośród nauczycieli szkoły. Osoba ta będzie początkowo pełnić funkcję spajającą, okazywać pomoc w organizacji spotkań. W późniejszej fazie rola tego nauczyciela powinna ograniczyć się do sekundowania uczniom w ich obradach, moderowania dyskusji czy zbierania wniosków. Dobrze, żeby zarażała uczniów swoim zaangażowaniem a jednocześnie potrafiła znaleźć złoty środek. Nauczyciel jak wspomniano ma pełnić funkcję opiekuna a nie przewodniczącego samorządu. Powinien inspirować uczniów, a nie wykorzystywać ich do realizacji własnych pomysłów. Powinien być przewodnikiem służącym radą, wskazującym kierunki, ale nie narzucającym swojego zdania.

Niezmiernie ważne jest także to, by uczniowie mieli zaufanie do nauczyciela i dostrzegali w nim opiekuna a nie cenzora czy szpiega dyrekcji. Warto wykorzystać tu także kompetencje nauczycielskie w zakresie realizowania projektów edukacyjnych, polegające na mądrym kierowaniu zespołem, planowaniem pracy, podziale zadań. Nauczyciel powinien być autorytetem, którego uczniowie chcą a nie muszą prosić o radę.

Każda rada powinna też mieć swojego przewodniczącego, wybieranego demokratycznie na określoną kadencję. Przeprowadzenie takich wyborów jest dużym wyzwaniem, jeśli zależy nam na tym, by uczniowie wybierając, podejmowali świadomą przemyślaną decyzję. Rolą nauczycieli jest przygotowanie uczniów do bycia odpowiedzialnym wyborcą. Musimy liczyć się z tym, że takie wybory mogą zakończyć się wybraniem najpopularniejsze osoby w szkole lub osoby najdowcipniejszej. Musimy jednak uszanować demokratyczny wybór uczniów. Im więcej pracy poświęcą nauczyciele uświadamianiu uczniów o zasadach odpowiedzialności

obywatelskiej wyborców, tym większa szansa, że wybory przewodniczącego nie zmienią się w ranking popularności.

Konieczne jest także przeprowadzenie głosowania w jasny i uczciwy sposób. Warto przygotować karty do głosowania i zadbać o to, by każdy uczeń mógł oddać jeden głos. Do złych praktyk należy udział nauczycieli w głosowaniu, gdyż to właśnie uczniowie mają wybrać swojego przedstawiciela. Nie należy przy tym zmuszać uczniów do wzięcia udziału w wyborach. Głosowanie ma być przywilejem, a nie nakazem. Uczniowie zresztą bardzo doceniają możliwość współdecydowania i frekwencja jest zazwyczaj bardzo wysoka.

Liczeniem głosów powinna zająć się wybrana wcześniej komisja skrutacyjna oraz nauczyciel (opiekun samorządu), który będzie czuwał nad prawidłowym przebiegiem liczenia. Komisja powinna przygotować protokół zawierający informacje o frekwencji oraz liczbie głosów oddanych na konkretnych kandydatów. Dokument ten powinien być przechowywany w dokumentacji szkoły, dając świadectwo poważnego traktowania sprawy przez władze szkoły.

Dobrym zwyczajem jest zorganizowanie debaty przedwyborczej kandydatów na stanowisko Przewodniczącego Rady Uczniów.

Sami kandydaci poczują w ten sposób, że podejmują odpowiedzialne wyzwanie wymagające określonych postaw i zaangażowania. Wyborcy mogą zadawać pytania kandydatom i porównywać ich pomysły dotyczące życia społeczności szkolnej. Z im większą powagą podejźmy do debaty, z tym większą powagą uczniowie przystąpią do wyborów. Nasi uczniowie będą mogli zmierzyć się z różnymi postawami kandydatów, którym należy umożliwić przeprowadzenie kampanii wyborczej. Debata jest zazwyczaj pokazem postaw populistycznych, ale z każdym rokiem uczniowie zyskują większą świadomość sposobu prezentowania poglądów i postaw.

Funkcjonowanie Rady Uczniów powinno być usankcjonowane w statucie szkoły. Poniżej przykład zapisu ze Statutu Gdańskiego Autonomicznego Gimnazjum.

*Rozdział V
Organy Gimnazjum*

§ 12

Organami Gimnazjum są:

- a) dyrektor;*
- b) Rada Uczniów;*
- c) Rada Rodziców;*
- d) Rada Nauczycieli.*

§ 13

Kadencja dyrektora trwa 4 lata. Kadencje Rad Uczniów, Rodziców i Nauczycieli trwają rok.

§ 14

Uchwały Rad Gimnazjum zapadają zwykłą większością głosów przy obecności przynajmniej połowy uprawnionej do głosowania. [...]

§ 23

Radę Uczniów Gimnazjum tworzą wybrani w poszczególnych grupach klasowych Gimnazjum przedstawiciele uczniów – po dwóch z każdej grupy. Przedstawiciele wybiera się na kadencję trwającą jeden rok kalendarzowy.

§ 24

Przewodniczący Rady Uczniów Gimnazjum jest wybierany na roczną kadencję, trwającą od początku roku kalendarzowego, w wyborach powszechnych, organizowanych przez Radę Uczniów wśród wszystkich uczniów Gimnazjum. Przewodniczący wraz z Radą Uczniów Gimnazjum reprezentuje uczniów wobec dyrektora Gimnazjum i dyrektora zarządzającego Szkołami. Przewodniczący Rady Uczniów Gimnazjum jest członkiem Rady Głównej Szkół.

Szkoła, w której funkcjonuje Rada Uczniów może czerpać z tego praktycznie same korzyści. Zaangażowanie uczniów we wszelkie inicjatywy jest znacząco większe, gdyż mają oni poczucie możliwości wpływania na ważną dla nich rzeczywistość szkolną, w której funkcjonują przez większą część swego dnia. Tworzenie fasadowego organu tylko po to, by sprawiać wrażenie demokratyzacji życia, mija się z celem, a uczniowie szybko zorientują się w intencjach władz szkoły i co za tym idzie ich aktywność znacząco spadnie. Czy komuś z nas chciałoby się angażować w pozorne działania, które w swoim założeniu mają być tylko zabawą w samorząd?

Nie należy zapominać o ewaluacji działań Rady Uczniów. Uczniowie dzięki temu będą mogli wyciągać wnioski i wdrażać je w kolejnych inicjatywach, dokonywać samooceny, a także wyznaczać kolejne cele w swojej działalności.

Trzeba sobie oczywiście uświadomić trudności, z którymi przyjdzie nam się zmierzyć. Dobre funkcjonowanie Rady Uczniów w dużej mierze zależy od postaw i pracy nauczycieli – wychowawców. Niezbędna jest rozmowa lub zajęcia na temat kwestii reprezentowania jakiejś grupy. Uczniowie zawsze na początku mają tendencje do zajmowania się tylko sprawami, które ich konkretnie dotyczą. Dzięki pracy wychowawczej możemy jednak kształtować prawidłową relację reprezentanta z klasą i dbać o dobrą komunikację. Klasa powinna mieć poczucie, że wybrana osoba reprezentuje ich stanowisko.

SOLIDARNOŚĆ – WSPARCIE – POMOC

W tej części chciałabym zająć się kształtowaniem postaw prospołecznych. Nie da się tego zrobić teoretycznie, ucząc młodzież ich powinności wobec społeczności lokalnej, osób potrzebujących. Tu potrzeba zaangażowania w działanie. Zaangażowanie zarówno nauczycieli jak i uczniów.

Nie wymagajmy od naszych wychowanków wrażliwości na potrzeby innych ludzi, jeśli sami nie prezentujemy takiej postawy. Szkoła powinna promować pożądane zachowania, np. zaangażowanie uczniów w pracę na rzecz innych ludzi.

Wolontariat daje młodzieży poczucie, że mają wpływ na życie wybranej społeczności. Mogą solidaryzować się z potrzebującymi, ale także iść krok dalej, działając na rzecz wybranej grupy, społeczności, czy konkretnych osób.

Nie ograniczajmy wolontariatu do zbiórek pieniędzy lub potrzebnych przedmiotów. Pokażmy uczniom, jak wartościowe jest danie czegoś z siebie a nie od siebie. Pozwólmy uczniom zgłębić problem potrzebujących, wskazując im jednocześnie, czym można się zająć. Nie twórzmy złudzenia, że mogą zbawić świat, ale pokażmy im wartość choćby najmniejszego działania.

Poniżej przedstawię przykłady dobrych praktyk Klubu Wolontariusza w Gdańskim Autonomicznym Gimnazjum.

1. Bale tematyczne

Od kilku lat uczniowie naszej szkoły angażują się w działalność na rzecz ubogich dzieci z pobliskiej rejonowej szkoły publicznej. Pomoc polega przede wszystkim na organizowaniu dodatkowej popołudniowej aktywności dla dzieci, którym rodzice nie są w stanie zapewnić udziału w zajęciach dodatkowych.

Działalność Klubu Wolontariusza nie ogranicza się do zorganizowania zwyczajnej dyskoteki. Uczniowie wraz z

koordynującym nauczycielem opracowują cały scenariusz balu, obejmujący przygotowanie zaproszeń, poczęstunku, konkursów, nagród, wystroju sali itd. Każdy uczeń ma przydzielone zadanie jest odpowiedzialny za jego realizację. Wszyscy uczniowie biorą także udział w samym balu, bawiąc się z zaproszonymi gośćmi i integrując z nimi. Jest to niezmiernie ważny aspekt pracy wolontariuszy, ponieważ powoduje utożsamienie z problemem i włączenie uczniów w rozwiązanie go. Radość naszych gości jest największą nagrodą dla uczniów i motywacją do dalszego działania. Młodzież ma poczucie satysfakcji wynikające z zaangażowania na rzecz konkretnych, nie anonimowych osób.

2. Praca z osobami starszymi

Dobrym pomysłem jest nawiązanie współpracy z instytucjami systemowo zajmującymi się pomocą potrzebującym. Nasz Klub Wolontariusza współpracuje m.in. z ośrodkiem dziennej pomocy dla osób starszych. O ile łatwo zaangażować uczniów w pomoc innym dzieciom, o tyle do tematu pomocy osobom starszym trzeba uczniów odpowiednio przygotować. Możemy spotkać się z postawą zawstydzenia i mniejszą otwartością młodzieży wobec osób starszych od nich.

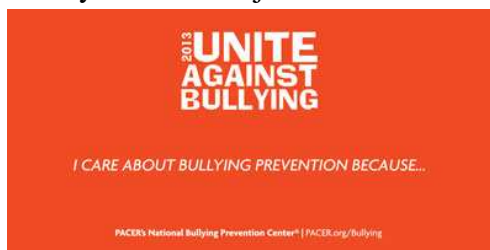
Praca wolontariusza polega w tym przypadku najczęściej na spędzaniu czasu z często samotnymi seniorami. Warto wskazać młodzieży, jakie korzyści może czerpać dla siebie z tego kontaktu, jak może wykorzystać doświadczenie starszych ludzi, którzy są świadkami historii dostępną już tylko z podręczników i opracowań.

Praca na rzecz seniorów uczy szacunku dla osób starszych, a także wskazuje odpowiedzialność młodego pokolenia za wszystkich członków społeczeństwa. Dobrze też pozwala zmierzyć się z tematem przemijania i upływającego czasu w ogóle.

Efektem prowadzonych działań charytatywnych na rzecz potrzebujących jest duże zaangażowanie uczniów wszystkich roczników. W chwili obecnej działalność charytatywna jest stałym elementem pracy wychowawczej szkoły. Uczniowie sami zauważają potrzeby innych i proponują zaangażowanie w pomoc w konkretnej sprawie. Mogę śmiało powiedzieć, że pomaganie stało się modne. Kolejnym efektem jest podniesienie stanu wiedzy i świadomości uczniów na temat problemów otaczającego świata. Zadanie to jest tym ważniejsze, że spora część uczniów szkoły pochodzi z zamożnych rodzin i często nie spotyka się z problemem biedy, starości, choroby czy niepełnosprawności. Szkoła, jako instytucja do tego dobrze przygotowana, może wprowadzać dzieci w te trudne tematy w sposób dla nich bezpieczny.

Solidarność i wsparcie powinno być także obecne w codziennym życiu społeczności szkolnej. W ten sposób uczymy wrażliwości na potrzeby i problemy grupy, w której sami funkcjonujemy. W szkole kierowanej przeze mnie postanowiliśmy zmierzyć się z problemem często niedostrzegalnego nękania rówieśniczego, które nie było poważnym zjawiskiem w naszym gimnazjum. Jednak podjęliśmy decyzję, że warto podjąć z uczniami temat wsparcia osoby nękanej szczególnie przez świadków zdarzenia, którym zdarza się prezentować postawę amoralną, polegającą na beczynnym przyglądaniu się. To właśnie na takich uczniach nakierowaliśmy swoje działanie, promując postawę wsparcia osoby słabszej, nękanej, poniżanej. Staraliśmy się pokazać uczniom, jak wiele od nich zależy i jak duża siła tkwi w solidarnym opowiedzeniu się po stronie słabszego.

W swojej pracy wychowawczej wykorzystywaliśmy materiał amerykańskiej organizacji Pacer (<http://www.pacer.org/bullying/>) mającej olbrzymie doświadczenie w prowadzeniu kampanii na rzecz przeciwdziałania przemocy rówieśniczej.

Rozpoczęliśmy 10 października tzw. Dniem Jedności, w ramach którego każdy członek społeczności szkolnej miał jakiś pomarańczowy element stroju, symbolizujący solidarność z ofiarami przemocy rówieśniczej.

Ponadto zaplanowaliśmy aktywności dla każdej z klas, które sprawiły, że uczniowie zaangażowali się w tę kampanię. Raz w miesiącu każda z klas prezentowała efekt swojej działalności, np. gazetkę szkolną, artykuł na stronie internetowej, wyniki ankiety przeprowadzonej wśród młodzieży gimnazjalnej, przedstawienie, film, teledysk, wiersz.

Każda z tych aktywności była dodatkowo promowana na profilu szkoły na portalu Facebook. Dodatkowo razem z psychologami opracowaliśmy scenariusz warsztatów przeprowadzanych w klasach dotyczących radzenia sobie z agresją w różnych wymiarach. Młodzież przepracowała z psychologiem i pedagogiem temat radzenia sobie z własną złością, z agresją, która bezpośrednio dotyka ucznia oraz sytuacją, w której uczeń jest świadkiem nękania innej osoby.

Jednym z najważniejszych efektów podjętych działań była jeszcze większa integracja środowiska uczniów Gdańskiego Autonomicznego Gimnazjum. Działalność ta spotkała się też z dużym poparciem ze strony rodziców, którzy cieszyli się, że podjęliśmy z uczniami ten trudny temat, dają jednocześnie jasno do zrozumienia, jakie postawy nie są w naszej szkole akceptowane. Już w trakcie poprzedniego roku szkolnego młodzież częściej zgłaszała dorosłym (rodzicom, nauczycielom, psychologowi, pedagogowi) niepokojące ich obserwacje.

Najczęściej dotyczyły one zaniepokojenia stanem psychicznym czy emocjonalnym koleżanki lub kolegi. Wydaje się, że postawa wspierania słabszych spotkała się z uznaniem wśród uczniów.

OD LOKALNEGO PATRIOTYZMU DO WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ

Kolejną ważną kompetencją obywatelską uczniów jest wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Europy jako całości oraz do świata. Utożsamienie z regionem czy krajem, z którego się wywodzimy prowadzi do udanych kontaktów międzynarodowych, choć mogłoby się wydawać, że postawa patriotyczna stoi w sprzeczności z postawą otwartości na świat. Nic bardziej mylnego. Świadomość przynależności lokalnej, wartości i historii własnego kraju pozwala na poczucie przynależności do coraz szerszych kręgów, przy jednoczesnym uznaniu własnej ważnej roli w świecie.

Nie chodzi nam przecież o wychowanie bezideowych kosmopolitów, ale ludzi, którzy świadomi wartości własnej kultury są otwarci na poznawanie innych kultur. Obywateli konkretnego kraju podchodzących z ciekawością i szacunkiem do innych systemów państwowych, kulturowych czy religijnych.

Dzięki udziałowi w projektach międzynarodowych uczniowie mają możliwość, przez osobisty kontakt z rodzinami, nauczycielami i uczniami z innych krajów, poznać kulturę, tradycje, zwyczaje, a także styl życia ich mieszkańców. Obecność uczniów z partnerskich państw w życiu szkolnym naszych uczniów w szkołach partnerskich przyczynia się do zwalczania stereotypów i uprzedzeń na temat narodowych cech mieszkańców krajów, z którymi realizujemy projekt.

Doświadczenia zdobyte podczas spotkań w różnych krajach zaowocują poszerzeniem wiedzy na temat rodzimego miasta i ojczyzny w kontekście europejskim.

Warto podkreślić, że celem współpracy międzynarodowej nie jest wyłącznie wskazywanie podobieństw między ludźmi czy krajami. To właśnie różnice pozwolą zrozumieć wartość różnorodności świata. Pozwolą pokazać młodzieży, że różnorodność nie stoi w sprzeczności ze spójnością określonych postaw, szczególnie tych obywatelskich.

Dobłą praktyką jest przygotowanie uczniów do pełnego zaangażowania w zaprezentowanie własnej ojczyzny, jej tradycji i wartości innym krajom partnerskim. Promujemy w ten sposób postawę patriotyczną, poczucie współtworzenia społeczności, z której się wywodzimy. Poczucie dumy z przynależności do konkretnego społeczeństwa umożliwia współpracę, która nie jest oparta na kompleksach czy rywalizacji. Ważne, by wskazywać młodzieży różnicę między patriotyzmem a ksenofobią; ciekawością a zazdrością.

Jak już wspomniałam warunkiem udanej współpracy międzynarodowej jest poczucie patriotyzmu i wiedza o własnym kraju. Jak zaszczerpić w młodych ludziach miłość do ojczyzny lub regionu? Znow warto zaangażować ich w konkretne działanie, nie zostawiając tego wyłącznie na płaszczyźnie teoretycznej.

Propozycją kształtowania takiej postawy jest realizacja projektu polegającego na opiece nad miejscem, pomnikiem, związanym z historią regionu. Nie wystarczy tu jednorazowa akcja. Chodzi o to, by uczniowie poczuli się odpowiedzialni za miejsce ważne dla lokalnej społeczności i dla nich samych.

Przykładem takiej działalności może być projekt opieki nad pomnikiem upamiętniającym kindertransporty, czyli wywóz żydowskich dzieci z zagrożonego wojną Gdańska. Projekt składał się z dwóch części: jednej akcyjnej – jednorazowej i drugiej długoterminowej.

Pierwsza część polegała na zorganizowaniu artystycznego happeningu w okolicach pomnika, aby zwrócić uwagę mieszkańców Gdańska na ten ważny dla miasta obiekt oraz przybliżyć im jego historię. Uczniowie ubrani w stroje z epoki, z walizkami, zgromadzili się na Dworcu Głównym, aby upamiętnić rocznicę wyjazdu pierwszego pociągu z kindertransportami. We współpracy z władzami miasta opracowali ulotkę informacyjną, którą wręczali zaciekawionym przechodniom.

Drugi etap wymagał więcej przygotowań formalnych i długoterminowego zaangażowania. Uczniowie wraz z koordynującym nauczycielem nawiązali współpracę z władzami miasta oraz Zarządem Dróg i Zieleni dotyczącą opieki nad pomnikiem i prac porządkowych w jego okolicy. Musieli złożyć odpowiednie podania, deklarację i przejść całą urzędową ścieżkę. Do ich zadań należało również zdobycie wiedzy na temat zasad konserwacji pomnika tak, aby pracami porządkowymi nie uszkodzić obiektu. W tej chwili uczniowie raz w tygodniu na zmianę udają się pod pomnik i sprzątają. Stało się to ich nawykiem i objawia się poczuciem obowiązku wobec podjętych zobowiązań.

Dzięki temu projektowi udało nam się osiągnąć realizację kilku celów:

80-842 Gdańsk, ul. Osiek 11/12, tel./fax (58) 305-80-60, 305-80-61, www.gfo.pl gfo@gfo.pl

- rozbudzenie ciekawości historią miasta
- kształtowanie postawy tolerancji i podkreślenie wartości różnorodności kulturowej Gdańska
- przejęcie odpowiedzialności za czystość pomnika, która jest świadectwem szacunku wobec bohaterów tych wydarzeń
- promowanie współpracy i wolontariatu.

Bez wątpienia kształcenie postawy patriotycznej powinno być także związane z celebrowaniem świąt narodowych. Mało skuteczne w tej kwestii wydają się uroczyste apele, gdyż nie przyczyniają się do zaangażowania młodzieży, a raczej są dla uczniów nudną koniecznością.

Zachęcam do organizowania wieczorów historycznych, w której jest miejsce i na prezentacje przygotowane przez uczniów i na debatę dotyczącą istotnych kwestii związanych z daną rocznicą.

W Gdańskim Autonomicznym Gimnazjum takie wieczory odbywają się co roku w związku z kolejnymi rocznicami odzyskania przez Polskę niepodległości. Nauczyciele przygotowujący takie spotkanie ustalają temat przewodni i proponują uczniom przygotowanie prezentacji na ten temat. Młodzież musi wcześniej przejść swoisty casting, podczas którego zostają wybrane najciekawsze prezentacje. Nauczyciele starają się także zwrócić uwagę na różne spojrzenia na daną kwestię i tak na przykład jeden z wieczorów poświęcony był Józefowi Piłsudskiemu i Romanowi Dmowskiemu, którzy mieli odmienne koncepcje dotyczące niepodległej Polski. Pokazanie różnych punktów widzenia pozwala zaangażować uczniów w dyskusję, która zmusza do krytycznej refleksji i wyrażenia własnej opinii. Oczywiście dyskusja jest zawsze moderowana przez nauczyciela.

Takie spotkania wymagają od uczniów zainteresowania się kwestiami narodowymi, historią czy postawą patriotyczną i jej współczesnym zrozumieniem.

WOLNOŚĆ PONAD WSZYSTKO?

Aby kształtować demokratyczne postawy obywatelskie, w pracy z uczniami należy zaakcentować istotną rolę wolności w życiu obywatela. Wolności w wielu znaczeniach, na przykład wolności wyboru, wolności słowa, wolności sumienia. Dzięki temu, wskażemy młodym ludziom drogę samodzielności w sądach i opiniach oraz uzmysłowimy czyhające niebezpieczeństwa demagogii i wszelkiej manipulacji.

Nie wolno przy tym zapominać, że granice wolności przebiegają tam, gdzie zaczyna się krzywda drugiego człowieka. Wolny obywatel powinien mieć także poczucie obowiązku wobec społeczeństwa, w którym żyje. Powinien dbać nie tylko o zaspokojenie własnych potrzeb, ale także być wrażliwym na potrzeby społeczności i działać na jej rzecz.

W szkole dużym problemem jest często wolność słowa. W tej zhierarchizowanej społeczności uczniowie nierzadko są spychani do roli osób, które powinny bezkrytycznie przyjmować zdanie nauczyciela. W ten sposób jednak zwalniamy uczniów z myślenia, z obowiązku krytycznej refleksji wobec wszelkich zjawisk. Nie potrzeba wielu nakładów, aby umożliwić uczniom wyrażanie własnych opinii. Na większości lekcji możemy dać na to przestrzeń uczniom. Zachęcajmy ich wyrażania własnych poglądów, ale jednocześnie uczmy sztuki argumentacji, twórczej refleksji i prowadzenia demokratycznego dialogu a nawet sporu.

Bardzo przydatnym narzędziem są w tym zakresie debaty oksfordzkie, których usystematyzowany charakter pozwala na precyzyjne wyrażanie własnego zdania w cywilizowany i kulturalny sposób. Możemy w ten sposób pokazać uczniom, że prowadzenie nawet najbardziej zajadłego sporu powinno przebiegać w atmosferze wzajemnego szacunku.

BOHATEROWIE DNIA CODZIENNEGO

Przywoływanie w pracy wychowawczej postaci, które są wzorcami zachowania obywatelskiego może zainspirować uczniów. Trzeba jednak pamiętać by nie odwoływać się jedynie do postaci pomnikowych, ale pokazać uczniom bohaterów dnia codziennego, działających na rzecz społeczności, w której żyją nasi uczniowie.

Warto organizować spotkania z osobami zaangażowanymi społecznie, których działalność dotyczy małego wycinka rzeczywistości, ale jednocześnie w znaczący sposób wpływa na jakość funkcjonowania społeczeństwa. Pokażmy młodzieży zwykłych ludzi zajmujących się przyziemnymi problemami i poświęcających swój czas dla innych. Pokażmy, że nawet najmniejsze gesty pojedynczego człowieka przyczyniają się do pozytywnych zmian społecznych. Duże znaczenie ma tu bezpośredni kontakt uczniów z takimi osobami, możliwość zadawania pytań i dyskusji.

Innym pomysłem może być zorganizowanie szkolnego konkursu na „zwykłego bohatera”.² Zachęćmy młodzież do znalezienia w swoim otoczeniu ludzi, którzy działają na rzecz społeczności, w której żyją, którzy sprzeciwiają się niesprawiedliwości, którzy stają w obronie słabszych, którzy podejmują inicjatywy wzbogacające życie społeczności lokalnej. Znalezienie takich osób w rodzinie, wśród sąsiadów, znajomych i przeprowadzenie z nimi wywiadu, czy zaprezentowanie ich sylwetki będzie wspaniałą inspiracją dla uczniów. Pokaże im, że każdy człowiek ma ważną rolę do odegrania w społeczeństwie, że każdy z nich może stać się takim bohaterem. Nie odwołujmy się tylko do wielkich ludzi, wydarzeń czy działalności na skalę ogólnokrajową. Im bliżej znajdziemy bohatera, tym bliższy będzie on naszym uczniom.

² Pomysł zainspirowany kampanią społeczną telewizji TVN.

W tytule tego rozdziału nie bez powodu użyłam liczby mnogiej. Ważnym aspektem jest uświadomienie, że działalność obywatelska nie powinna być samodzielny, prywatnym przedsięwzięciem, ale wymaga współdziałania i współpracy wielu osób. Im więcej osób zaangażuje się w dane działanie, tym większe prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu. Nie wymagajmy zatem od uczniów samodzielnych akcji, ale wspierajmy projekty polegające na współpracy. Oczywiście projekty te muszą być przemyślane, a zadania mądrze rozdzielone. Zwróćmy uwagę uczniom, że współpracując, są bardziej efektywni.

Współpraca uczy także odpowiedzialności za zadanie. Uczniowie będą wzajemnie się motywowali, aby każdy wykonał przydzielone zadanie, gdyż od tego zależy sukces całego projektu.

W początkowej fazie pozwólmy uczniom samodzielnie dobrać zespół projektowy, ale stopniowo przygotowujemy ich także do współpracy z różnymi osobami, z którymi łączyć ich będzie nie tyle nić sympatii, ale wspólny cel i wyznawane wartości.

Zaproponujmy uczniom zbadanie problemu ważnego dla lokalnej społeczności i wypracowanie strategii jego rozwiązania. Można zacząć zadań polegających na odgrywaniu ról, aby nie wrzucić uczniów od razu na głęboką wodę.

Wykorzystanie dramy w edukacji obywatelskiej pozwoli zmierzyć się naszym wychowankom z konkretnym problemem, ale w bezpieczny sposób.

Przedstawmy uczniom hipotetyczną sytuację, np. szkoła codziennie wydawał bezpłatne obiady uczniom z biednych rodzin, ale od przyszedłego tygodnia akcja zostaje wstrzymana ze względu na brak funduszy. Poprośmy o opracowanie strategii rozwiązania tego problemu, w którym wskażą możliwe sposoby pozyskania sponsorów, produktów itd. Warto zwrócić uwagę na instytucje, do których mogliby się zwrócić z prośbą o pomoc. Zaangażujmy uczniów do szczegółowego przedstawienia pomysłów, podziału zadań i przewidzenia konsekwencji planowanych działań.

Po przeprowadzeniu takich warsztatowych zadań, skierujmy uwagę uczniów na konkretny problem, który mogliby w sposób realny rozwiązać. Nie stawiamy przy tym wygórowanych oczekiwań, ale w sposób przemyślany wskażmy cel możliwy do zrealizowania. Nic bardziej nie demotywuje uczniów niż porażka w początkowych etapach działania. Wybierając cel możemy odwołać się do psychologii biznesu i postarać się, aby można go było określić mianem SMART.

Cel wyznaczony uczniom powinien być:

S – *simple* – prosty, jednoznaczny, nie pozostawiający miejsca dla różnych interpretacji;

M – *measurable* – mierzalny, taki którego stopień realizacji można jednoznacznie określić;

A – *achievable* – osiągalny, realistyczny;

R – *relevant* – istotny, stanowiący wartość dla osób, które będą go realizować;

T – *timely defined* – określony w czasie.

Jeśli wyznaczone zadanie będzie spełniać te wszystkie warunki, pozwoli uczniom zaangażować się i przeprowadzić działanie od początku do końca. Pozwoli także rozpoznać znamiona osiągnięcia sukcesu.

PRAWA I OBOWIĄZKI

Demokratyczne państwo gwarantuje obywatelom prawa, ale także nakłada na nich obowiązki. Są one zapisane w konstytucji, która jest najważniejszym aktem prawnym w danym kraju. Celem państwa jest również zapewnienie ładu i porządku wewnątrz państwa. Obywatele, przestrzegając zasad i wypełniając obowiązki, również przyczyniają się do tego.

Pod pojęciem obowiązku obywatelskiego należy rozumieć konstytucyjnie ustalone nakazy, kierowane do obywateli danego kraju. Każdy z nas jest zobowiązany m. in. do poszanowania praw innych ludzi, a także do przestrzegania prawa. O szczegółach związanych z przestrzeganiem i wypełnianiem przepisów prawnych informują nas poszczególne kodeksy prawa, np. kodeks prawa karnego czy kodeks prawa cywilnego.

O obywatelskich obowiązkach mówi także konstytucja. Zgodnie z nią do najważniejszych należą:

- wierność i troska o wspólne dobro narodu i społeczeństwa,
- przestrzeganie prawa,
- ponoszenie ciężarów i świadczeń na rzecz państwa (np. płacenie podatków),
- obrona Ojczyzny,
- dbałość o stan naturalnego środowiska, a także ponoszenie odpowiedzialności za jego zagrożenie i niszczenie.³

W szkole jako w mikrodemokracji powinniśmy również podkreślić rolę zarówno praw jak i obowiązków wszystkich członków społeczności. Odpowiednie zapisy powinny znaleźć się w statucie szkoły.

Poniżej przykład takiego zapisu ze statutu Gdańskiego Autonomicznego Gimnazjum:

§ 21

Uczniowie Gimnazjum mają prawo do:

- a) zindywidualizowanego procesu opiekuńczo-dydaktycznego dostosowanego do własnych potrzeb i możliwości oraz właściwej opieki wychowawczej;*
- b) dobrego przygotowania do dalszego kształcenia i funkcjonowania społecznego;*

³ Joanna Sapeta, *Prawa i obowiązki obywatela*, http://www.wosna5.pl/prawa_i_obowiazki_obywatela

- c) *poznania programu kształcenia i wychowania;*
- d) *korzystania z dodatkowych godzin konsultacji u nauczycieli w uzgodnionym terminie w uzasadnionych wypadkach (np. dłuższa, usprawiedliwiona nieobecność, przygotowywanie się do konkursu przedmiotowego);*
- e) *nieskrępowanej działalności samorządowej;*
- f) *poszanowania godności osobistej;*
- g) *ochrony przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej.*

§ 22

Uczniowie Gimnazjum mają obowiązek:

- a) *brać udział we wszystkich zajęciach objętych jego planem zajęć i dostarczyć usprawiedliwienie z godzin nieobecności;*
- b) *efektywnie wykorzystywać czas przeznaczony na naukę;*
- c) *systematycznie przygotowywać się do zajęć szkolnych.*

Jak widać w Gdańskim Autonomicznym Gimnazjum dominują prawa, ale obowiązki również zostały wyszczególnione. W innych miejscach statutu możemy znaleźć zapisy o wzajemnym szacunku, godnym reprezentowaniu szkoły czy przestrzeganiu regulaminu zachowania.

Wszystkie te zapisy są tak samo istotne, ale niezależne od siebie. Ich rozłączność polega na tym, że nie możemy odmówić przyznanych praw osobie, która nie przestrzega obowiązków. Oczywiście mogą takiego ucznia spotkać ustalone sankcje, ale trudno sobie wyobrazić odebranie prawa do poszanowania godności osobistej uczniowi, który nie przygotowuje się systematycznie do zajęć szkolnych.

Zapisy w statucie nie mogą być martwe. Powinni je respektować wszyscy członkowie społeczności szkolnej, również nauczyciele. Jeśli grono pedagogiczne swą postawą będzie kwestionować prawa przyznane w statucie, edukacja obywatelska szkoły spełni na niczym. Nie sposób wymagać od uczniów zaangażowania społecznego, jeśli będziemy skupiać się wyłącznie na ich obowiązkach.

Wielu nauczycieli obawia się, że przyznane prawa uczniom wprowadzą chaos i anarchię w szkole. Nic bardziej mylnego. Dowodem demokratyzacji szkolnego życia jest m.in. realizacja praw i obowiązków, aktywne zaangażowanie, postrzeganie różnorodności jako wartości, ale również dyscyplina, czyli przestrzeganie ustalonych zasad i porządku. Nie powinno się to jednak odbywać w związku z obawą kary, lecz dzięki wspólnocie wartości.

Bardzo ważną kwestią jest transparentność ustalonych zasad i sposobu zarządzania szkołą. Innym istotnym czynnikiem w demokratyzowaniu społeczności szkolnej jest edukacja oparta na wartościach, współpracy, komunikacji i zaangażowaniu. Nasi uczniowie będą potrzebowali w tym zakresie wsparcia nauczycieli, którzy będą ich przewodnikami po tym świecie.

I jednocześnie będą właśnie w taki demokratyczny sposób prowadzić edukację na każdym poziomie i na każdym przedmiocie.

WOLNOŚĆ SŁOWA I ODPOWIEDZIALNOŚĆ

Wolność słowa jest jednym z priorytetowych praw obywateli społeczeństw demokratycznych. Jednak w dobie Internetu i mediów społecznościowych, w których często funkcjonujemy anonimowo jest zjawiskiem, które trzeba omówić z młodzieżą.

Wolność słowa oznacza, że każdy z nas ma prawo do wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania uzyskanych informacji. Wolność wypowiedzi gwarantuje ponadto zakaz cenzury środków społecznego przekazu oraz koncesjonowania prasy. Wyrażanie własnego zdania jest wartością, którą należy pielęgnować wśród młodzieży. Należy jednak zwrócić uwagę również na odpowiedzialność za słowa, na różnicę między opinią a faktem, między oceną a oszczerstwem.

Internet stał się przestrzenią wolności, ale także anonimowości. Właśnie ta cecha przysparza czasem problemów. Zdarza się, że anonimowy użytkownik szerzy agresję wobec innych osób, obraża i poniża. Czuje się bezkarny. A bezkarność nie jest synonimem swobody. Od świadomego obywatela powinniśmy wymagać także wrażliwości na krzywdę drugiego człowieka i szacunku dla jego poglądów.

Problem cyberprzemocy nakłada na nauczycieli obowiązek uświadomienia młodzieży w tym zakresie. Wystarczy przejrzeć komentarze internautów pod dowolnym artykułem w sieci i przeanalizować je z młodzieżą chociażby na lekcji informatyki. Pokażmy uczniom cienką granicę między prezentowaniem własnego zdania a agresją słowną. Poświęćmy lekcję wychowawczą na warsztat na temat wyrażania krytyki i niezgody, przy jednoczesnym szacunku dla adwersarza. Poprośmy uczniów o przygotowanie krytyki wobec poglądów nauczyciela. Dobrym pomysłem jest także analiza korespondencyjnych sporów wybitnych intelektualistów. Zwróćmy uwagę na to, czym różni się krytyka postaw, poglądów od ataku personalnego. Omówmy zasady konstruktywnej krytyki.

O czym warto pamiętać? Informacja zwrotna powinna przede wszystkim odnosić się do konkretnej sytuacji i być skupiona na faktach, a nie na osobie i całokształcie jej funkcjonowania. Dobrze, jeśli posługujemy się konkretnymi argumentami i mówimy z własnej perspektywy o dobrych i złych stronach zdarzenia, a nie o rozmówcy. Jeśli skupimy się na wyrażeniu siebie, a nie na zarzutach i udowodnieniu winy czy wykazaniu tego, że druga strona jest gorsza, mamy szansę na wysłuchanie i zmianę tych zachowań, które nam nie odpowiadają. Wtedy możliwa jest rozmowa o tym, jakie znaleźć rozwiązania, aby podobne sytuacje nie zdarzały się w przyszłości. I można je znaleźć w dialogu, proponując swoje pomysły, i uwzględniając kreatywność drugiej strony oraz rozważając jej propozycje jako

*równie mądre i ważne jak nasze własne.*⁴

Przywołane zasady pozwolą uczniom przygotować się do aktywnego udziału w dialogu społecznym.

TOLERANCJA I PLURALIZM

Pojęcie tolerancji jest odmiennie w edukacji przez wszystkie przypadki. Wpisujemy je do statutów misji szkoły, stawiamy jako priorytet w naszej pracy wychowawczej. Nasi uczniowie chętnie definiują siebie jako osoby tolerancyjne, ale nie do końca wiedzą, na czym tolerancja polega. Częstym błędem jest utożsamianie takiej postawy z akceptacją, czy wręcz podziwem. Tymczasem tolerancja to nic innego jak wyrozumiałość wobec osób lub postaw, które różnią się od nas i naszych poglądów. To zróżnicowanie powinno być właśnie podstawą edukacji młodzieży i ich kompetencji społecznych. Nie kreujemy przed młodzieżą utopijnej wizji świata, w którym wszyscy powinni się ze sobą zgadzać. Pokażmy piękno różnienia się. Uczmy szacunku dla odmienności drugiego człowieka, tolerancji wobec innych poglądów, wyrozumiałości wobec inności.

Pokażmy, że tolerancja rozpoczyna się na poziomie rodziny, klasy, czy szkoły. Nasi uczniowie na pewno sami są w stanie wskazać przykłady nietolerancji w szkolnej społeczności dotyczące statusu majątkowego, stylu ubierania lub zainteresowań. Nie musimy odwoływać się do światowych problemów nietolerancji związanych z orientacją seksualną, wyznawaną religią czy pochodzeniem jakiejś grupy osób. Zachęćmy młodzież do analizy własnych postaw wobec inności w środowisku szkolnym. Warto przyjrzeć się postawom niechęci i sposobom jej manifestowania. Zaproponujmy klasie przygotowanie kampanii społecznej na temat tolerancji w szkole. Pozostańmy w tej rzeczywistości, aby problem był bliższy uczniom. Odniesienie do własnego podwórka stanie się poligonem, na którym będzie można sprawdzić, czy głoszone idee da się wdrożyć w życie. Pozwoli także odpowiedzieć na pytanie, czy ja jestem tolerancyjny a nie czy inni ludzie odpowiednio się zachowują.

Społeczny pluralizm wywodzi się z filozoficznego poglądu na temat natury ludzkiej, iż każda jednostka jest odrębnym bytem, którego nie da się sprowadzić do ram jednej uniwersalnej struktury. Różnorodność i odmienność to naturalne cechy ludzkości.

Przekłada się to przede wszystkim na koncepcję człowieka jako niezależnej, autonomicznej i wolnej jednostki. Różnienie się ludzi pod względem poglądów, stylów życia i wartości – jest stanem naturalnym i nie można go niszczyć. Pluralizm jest efektem działania ludzkiego rozumu. Różnorodność nadaje dynamikę życiu społecznemu i jest odzwierciedleniem

⁴ Alicja Krata, *Sposób na konstruktywną krytykę*, wp.pl

wolności. Należy odrzucić wszelkie próby ujednoczenia.⁵

Aby społeczność miała charakter pluralistyczny, powinna cechować się otwartością na różnice międzyjednostkowe i międzygrupowe. Koniecznym warunkiem trwania pluralizmu jest więc tolerancja, niosąca przyzwolenie na różnorodność.

Zorganizujmy w szkole festiwal zainteresowań uczniowskich. Pozwólmy klasom przygotować stanowiska, na których zaprezentują bogactwo hobbystyczne uczniów wchodzących w ich skład. Zaprośmy uczniów do zwiedzania i dostrzeżenia różnic między zainteresowaniami klas. Namówmy potem do wybrania najciekawszej ich zdaniem prezentacji. W ten sposób pokażemy, że pluralizm i tolerancja nie zwalniają nas z obowiązku dokonywania świadomego wyboru idei, z którymi się utożsamiamy.

Nie oczekujemy pogodzenia koncepcji z gruntu antagonistycznych. Wskażmy, że wartość pluralizmu polega między innymi na stworzeniu szerokiej palety a na każdy obywatelu spoczywa obowiązek dokonania świadomego, przemyślanego wyboru zgodnego z wartościami moralnymi, które reprezentuje. Tolerancja wobec odmiennych stanowisk jest warunkiem koniecznym funkcjonowania w pluralistycznym społeczeństwie, ale nie powinna zwalniać z krytycznego myślenia na temat zasad i wartości, którymi kieruje się dana grupa czy jednostka.

BYCIE W ŚWIECIE

We wcześniejszych rozdziałach zachęcałam do aktywizacji młodzieży i konfrontowania jej z problemami na poziomie szkoły lub klasy. Musimy jednak uważać, by ze społeczności szkolnej nie stworzyć bytu wyizolowanego ze świata, do którego nie docierają prawdziwe dramaty rzeczywistości zewnętrznej. Kompetencje obywatelskie naszych uczniów muszą mieć także zastosowanie w szerszym kontekście tak, aby można je było wykorzystywać w dorosłym samodzielnym życiu naszych wychowanków.

Obowiązkiem szkoły i nauczycieli jest towarzyszenie uczniom w ich problemach, ale także pomoc w zrozumieniu świata i zasad nim rządzących. Często próbujemy ochronić naszych wychowanków, przed troskami współczesnej rzeczywistości, czy dramatycznymi wydarzeniami mającymi miejsce w różnych miejscach świata. To zapewnienie poczucia bezpieczeństwa nie może jednak oznaczać unikania konfrontacji czy rozmawiania z uczniami na temat zdarzeń wpływających na życie współczesnych społeczeństw. Młodzi ludzie również są bombardowani przez media informacjami o bieżących wydarzeniach, a w szkole powinno znaleźć się miejsce na wspólne omówienie a nawet przeżywanie.

⁵ <http://www.demokracy.pl/slownik/p/122-pluralizm->

W 2010 roku Polską wstrząsnęła wiadomość o katastrofie prezydenckiego samolotu i śmierci wielu przedstawicieli elity politycznej. Było to traumatyczne przeżycie dla całego społeczeństwa. Jako dyrektor szkoły nie wyobrażałam sobie, aby w tej sytuacji można było w szkole przejść nad tym do porządku dziennego i kontynuować normalne zajęcia, jakby nic się nie stało. Nie chodziło tutaj o epatowanie tragedią, ale o pokazanie wspólnoty przeżyć i myśli dotyczących tych wydarzeń.

Z samego rana zorganizowaliśmy apel, by uczcić pamięć ofiar katastrofy i nie zostawiać uczniów samych z rozważaniami na ten temat. Apel był formą zjednoczenia w żałobie i podkreślenia wspólnoty doświadczeń wszystkich członków społeczności szkolnej.

Także początkowe zajęcia poświęcono rozmowie z uczniami na temat tego, co się stało, co czują, co myślą. Nauczyciele w bardzo zrównoważony sposób prowadzili kolejne zajęcia, analizując zachowanie uczniów.

Z pewnością była wśród naszych wychowanków grupa osób, która nie wykazywała zainteresowania tym tematem, ale stwierdziliśmy, że naszym zadaniem jest wychowanie młodzieży, która wykazuje poczucie przynależności do własnego otoczenia, kraju, Europy oraz do świata. Młodzieży, które reaguje na bieżące zdarzenia i zajmuje w ich sprawie określone stanowisko.

Podobne zajęcia zorganizowaliśmy dla naszych uczniów w związku tragedią dzieci w Biesłanie czy atakami na World Trade Center. Spotkało się to z dużym uznaniem rodziców, którzy podkreślali, że w ten sposób uczniom łatwiej było wyrażać emocje związane z tymi tragediami.

CZWARTA WŁADZA

W państwie demokratycznym wolne media pełnią funkcję kontrolną wobec organów władzy publicznej, dlatego tak ważna jest ich niezależność. Nie należy przy tym zapominać, że odgrywają także rolę opiniotwórczą, prezentując poglądy autorów związane z danym tematem. Nie są więc tylko obiektywnym źródłem informacji na temat bieżących wydarzeń, ale również trybuną głoszenia różnych poglądów. Z tego powodu niezmiernie ważną kompetencją obywatela demokratycznego społeczeństwa jest krytyczna refleksja o sposobie prezentowania wiadomości i krytyczne analizowanie wiarygodności źródeł informacji. Uczmy po prostu odróżniania faktów od opinii.

W tym celu warto poświęcić zajęcia na warsztat dotyczący krytycznego podejścia do informacji medialnych. Najlepszym sposobem będzie analiza różnych newsów telewizyjnych i prasowych na temat jednego konkretnego wydarzenia. Spróbujmy z uczniami na podstawie tych informacji ustalić bezsprzeczne fakty, które miały miejsce. Przyjrzyjmy się też budowie samej wiadomości:

- co wyeksponowano?
- jaki nadano tytuł?

- jak zilustrowano informację?
- czy czytelny jest stosunek dziennikarza do prezentowanych wydarzeń?

Oprzyjmy warsztat na bieżących przykładach, aby młodzież nie miała poczucia wyłącznie ćwiczeniowego charakteru zajęć lub celowego doboru wiadomości przez nauczyciela.

Nie należy przy tym zapominać o pełnym prawie niezależnych mediów do głoszenia własnych opinii. Nie rozstrzygajmy, kto ma rację, ale pozwólmy dostrzec różnorodność poglądów na dany temat. Naszym celem powinno być zwrócenie uwagi na konsekwencje bezkrytycznego przyjmowania informacji medialnych za fakt. Pokażmy, że w większości newsy składają się z faktu i opinii a świadomy obywatel zdaje sobie z tego sprawę i wyrabia sobie własny pogląd na temat aktualnych wydarzeń.

Innym sposobem może być zaangażowanie uczniów w prowadzenie strony internetowej szkoły, na której będą zamieszczane ich artykuły. Poprośmy kilku uczniów o przygotowanie artykułów na temat jednego wydarzenia z życia szkoły. Zaprezentujemy różne podejścia do tego samego tematu. Podkreślimy, jak duże znaczenie ma dodanie nazwiska autora artykułu. Zabieg ten upoważnia do prezentowania subiektywnych poglądów.

TROSKA O ŚRODOWISKO NATURALNE

Podkreślałam już istotną rolę kształtowania poczucia przynależności do społeczeństwa obywatelskiego, ale równie istotną kwestią jest poczucie przynależności do świata, środowiska, w którym żyjemy. Przed współczesnym człowiekiem nie stoi pytanie o to, czy dbać o przyrodę, ale jak postępować, aby uchronić środowisko naturalne przed konsekwencjami szkodliwej działalności człowieka.

Temat ekologii pojawia się w każdej szkole, ale powinniśmy zadbać o to, by nie pozostawał jedynie na płaszczyźnie teoretycznej. Nasze działania winny być skoncentrowane na aktywizacji młodzieży w zakresie postaw proekologicznych. W ten sposób możemy nie tylko kształtować świadomość zagrożeń, ale propagować codzienne zachowania świadczące o trosce o środowisko.

Jednym z pomysłów może być propagowanie wiedzy na temat instytucji zajmujących się utylizacją odpadów, w tym tych niebezpiecznych, wśród społeczności lokalnej. Wiele osób nie ma wiedzy na temat tego, jak i z kim należy skontaktować się, aby w odpowiedni sposób zabezpieczyć groźne dla środowiska odpadki. Poprośmy naszych uczniów o stworzenie ulotki informacyjnej z danymi kontaktowymi odpowiednich firm. Może mieć formę ściągki, która podpowie ludziom, jak postąpić. Zorganizujemy dystrybucję tych ulotek wśród okolicznych mieszkańców. Po jakimś czasie uczniowie mogą przeprowadzić ankietę ewaluacyjną, która pozwoli sprawdzić, na jakim poziomie kampania była skuteczna. Każda ewaluacja może prowadzić do opracowania kolejnych strategii popularyzujących świadome zarządzanie

odpadami.

Wiele inspirujących aktywności możemy znaleźć w amerykańskim opracowaniu „Education beyond classroom” (<http://www.epa.gov/osw/education/teens/pdf/svclearn.pdf>)

Musimy pamiętać, że niewiele przyniosą nasze nauki, jeśli sama szkoła nie będzie funkcjonować w sposób zgodny z wskazaniem ekologów. Nie nauczymy uczniów sortowania odpadów, jeśli w szkole się tego nie robi. Nasze zadanie polega na tym, aby przyzwyczaić uczniów do takich zachowań i stworzyć odpowiednie warunki, aby zachowania proekologiczne stały się nawykiem. Jak wcześniej wspomniałam młodzi ludzie są wyczuleni na wszelkie fasadowe działania i bardzo szybko wytkną nam, że wymagamy od nich postaw, których sami nie prezentujemy.

WADY DEMOKRACJI

Nie można udawać przed uczniami, że demokracja jest ustrojem idealnym. Kształtujemy w nich krytyczne spojrzenie na rzeczywistość, a zatem musimy pozwolić im podjąć temat wad i zagrożeń demokracji. Możemy zorganizować debatę, której punktem wyjścia stanie się opinia Łukasza Polinceusza z Instytutu Badań i Analiz Politologicznych.

Skutkiem nadania idei demokracji ram i zasad, jest niestety także możliwość tworzenia ich wynaturzeń, a także odłamów głównej myśli. Zasady, które winny być dla wszystkich i przez wszystkich rozumiane tożsamo, nabierają indywidualnego charakteru, przybierają maski – pod którymi kryją się opatrzenie widziane i rozumiane cechy demokracji. W innym przypadku zdająca się być w uśpieniu demokracja, w ogromną siłą eksploduje – nadając nowe tchnienie obywatelom.

5 marca 1933 roku miało miejsce dość spektakularne zjawisko w historii demokracji. Obywatele weimarskich Niemiec dowiedli tego, co Platon - pierwszy wielki krytyk ludu - uważał za nieuniknione: w wyniku wolnych wyborów do władzy doszła partia narodowosocjalistyczna, której przywódca okazał się prawdziwym tyranem. Rok 1989 przyniósł coś, czego Platon nie brał pod uwagę - tym razem ewolucja ustrojów przebiegła w odwrotnym kierunku. Choć proces demokratyzacji przebiega z trudem i nie bez zastojów, większość obywateli młodych demokracji nie wyobraża już sobie powrotu do dawnego systemu, a w krajach od dawna demokratycznych możliwości innej formy rządu nie bierze się nawet pod uwagę.

Przywódca demokracji ateńskiej, Perykles, w swojej słynnej mowie pogrzebowej na cześć ofiar wojny peloponeskiej powiedział: „Jesteście jedynym narodem, który jednostkę nie interesującą się życiem państwa uważa nie za bierną, ale za bezużyteczną”. Aktywność obywatelska jest nie tylko warunkiem funkcjonowania demokracji, lecz samą istotą tego systemu politycznego. Nie można jej sprowadzać wyłącznie do frekwencji wyborczej, choć uchodzi ona powszechnie za podstawowy wskaźnik zaangażowania obywateli. Wielu z tych,

którzy nie głosują, poda „arytmetyczny” powód swojej nieobecności przy urnie. Jakież bowiem wpływy na wybór rządu ma głos pojedynczego obywatela?

To jednak, co wydaje się racjonalne z perspektywy pojedynczego obywatela, okazuje się sprzeczne z zasadami działania państwa demokratycznego. Bierny obywatel, jak pasażer na gapę, nie chce przecież wyrzec się dobrodziejstw demokracji. Chce korzystać z praw, jakie państwo gwarantuje, tyle że najważniejsze z nich - prawo wyboru rządu, a tym samym, poniekąd, stanowienia o sobie - jawi mu się raczej jako fikcja bądź uciążliwy obowiązek. Nie zdaje on sobie jednak sprawy z tego, że sama możliwość finansowania państwa demokratycznego zależy od aktywności każdego obywatela.

Zagrożenia czyhające na państwo demokratyczne mają wciąż wiele źródeł. Tkwią one przede wszystkim w samej naturze ustroju demokratycznego. Pojawiają się one także w niesprzyjającej sytuacji międzynarodowej, gdy państwo zaangażowane jest w trwały konflikt lub uwikłane w spory z sąsiadami. Ale nie tylko stosunki z innymi państwami są potencjalnym zewnętrznym źródłem osłabienia demokracji. Szczególne znaczenie mają dla demokracji kryzysy gospodarcze, których skutków społeczeństwo doświadcza natychmiast i nie ma dość czasu, by powołać instytucje im przeciwdziałające. Tak było w okresie wielkiego kryzysu lat trzydziestych, który znacznie ułatwił Hitlerowi dojście do władzy, a także w czasie recesji lat siedemdziesiątych, która stworzyła klimat niepewności i sprzyjała uaktywnieniu się grup terrorystycznych.⁶

Nie dawajmy uczniom łatwych odpowiedzi. Sprowokujmy ich do myślenia, bo świadoma postawa obywatelska wymaga zarówno refleksji na temat zalet jak i wad ustroju demokratycznego.

PODSUMOWANIE

Kształtowanie kompetencji obywatelskich uczniów przyniesie efekt tym większy, im bardziej skupimy się na aktywizacji naszych wychowanków. Możemy przeprowadzić nieskończenie wiele wykładów na ten temat, ale tylko osobiste zaangażowanie i doświadczenia pozwolą im w przyszłości w pełni realizować postawę obywatelską i uczestniczyć w życiu różnych społeczności.

Szkoły powinny położyć nacisk na działanie. Zależy nam na tym, abyśmy mogli powiedzieć: nasi uczniowie prezentują postawę obywatelską, prospołeczną; zamiast deklaracji: nasi uczniowie wiedzą, jak powinien zachowywać się członek społeczeństwa obywatelskiego. Demokracja nie ma szans na przetrwanie bez zaangażowania obywateli.

⁶ Łukasz Polinceusz, *Idea demokracji: wady i zalety*, www.ibap.pl

Jak już wspominałam wszystkie zasady, których chcemy uczyć muszą znaleźć odzwierciedlenie w funkcjonowaniu szkoły. W przeciwnym wypadku staniemy się niewiarygodni.

Pamiętajmy także o tym, że koncepcja obywatela jest dynamiczna. Nie da się raz na zawsze określić wszystkich kompetencji obywatelskich. Możemy natomiast obserwować społeczeństwo i promować postawy korzystne w danym momencie dla danej grupy.

Opracowanie: Agata Kozuszek

Publikacja wyraża jedynie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.